

NUTEISTŪJŲ LAISVĖS ATĖMIMU DARBO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Agnė Razgūnienė *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Darbo teisės ir socialinės saugos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 00
Elektroninis paštas agner@mruni.lt*

Pateikta 2006 m. gegužės 4 d., parengta spausdinti 2007 m. vasario 9 d.

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos nuteistųjų darbo formos, jų įtraukimo į darbą pagrindai ir tvarka, t. y. nuteistųjų darbo sąlygos, mokėjimas už darbą, kokia apimtimi jų darbo santykius reglamentuoja Darbo kodeksas ir kiti darbo teisės aktai. Darbe svarstoma, ar darbas gali būti tik žmogaus teisė, ar ir pareiga. Siekiant išanalizuoti nuteistųjų laisvės atėmimu darbo teisinį reglamentavimą, darbe nagrinėjami ir tarptautiniai teisės aktai, kaip antai Europos kalnimo taisyklės ir kiti. Straipsnyje pateiktų schemų, lentelių duomenys leidžia greičiau išskirti nuteistųjų laisvės atėmimu darbo teisinio reglamentavimo ypatumus. Autorė siekia atskleisti ir Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso nuteistųjų laisvės atėmimu darbo reglamentavimo trūkumus.

Pagrindinės sąvokos: teisė į darbą, priverstinis darbas, privalomasis darbas, nuteistųjų darbas, darbo sąlygos, darbo apmokėjimas.

IVADAS

Lietuvos Respublikos Konstitucijos [1] (toliau – LR Konstitucija) 48 str. visiems žmonėms deklaruoja galimybę laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju. Teisės laisvai pasirinkti darbą principas įtvirtintas ir Europos Tarybos socialinėje chartijoje [2], kurios nuostatos tapo privalomos 2004 m. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą. Tačiau kyla klausimas: ar darbas gali būti tik žmogaus teisė, ar gali būti ir pareiga? Atsakymą į šį klausimą galima rasti to paties LR Konstitucijos 48 str. 3 ir 5 dalyse bei kituose tarptautiniuose teisės aktuose. Tiek LR Konstitucija, tiek ir kiti tarptautiniai dokumentai, kaip antai TDO konvencija Nr. 29 „Dėl priverstinio ir privalomojo darbo“ [3], Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas [4], Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija [5], draudžia priverstinį arba privalomąjį darbą, tačiau numato išimtis, kai darbai nėra laikomi priverstiniais ar privalomais.

Pagal LR Konstitucijos 48 str. 4 ir 5 dalis priverčiamuoju darbu nelaikoma tarnyba kariuomenėje ar ją pakeičianti alternatyvioji tarnyba, piliečių darbas karo, stichinės nelaimės, epidemijos ar kitais ypatingais atvejais, taip pat ir įstatymo reguliuojamas teismo nuteistųjų darbas. Pažymėtina, kad nei minėti tarptautiniai teisės aktai, nei LR Konstitucija nuteistųjų darbo nelaiko privalomu ar priverstiniu, todėl galima būtų daryti išvadą, kad Lietuvoje darbas gali būti ne tik žmogaus teisė, bet ir pareiga. Tačiau būtina paminėti, kad LR bausmių vykdymo kodeksas [6] (toliau – LR BVK) vienais atvejais numato nuteistajam teisę, kitais atvejais – pareigą dirbti.

Straipsnio tema aktuali jau vien todėl, kad tai – tarpdisciplininis tyrimas, kuriuo siekiama atskleisti ryšį tarp darbo ir bausmių vykdymo teisės. Straipsnio temos aktualumas grindžiamas ir tuo, kad darbas yra viena iš nuteistųjų perauklėjimo priemonių, kuria norima išmokyti nuteistąjį siekti gyvenimo tikslų teisėtais būdais ir priemonėmis. Be to, mokslinėje publikacijoje nuteistųjų laisvės atėmimu darbo santykiai nebuvo nagrinėti.

Mokslinio tyrimo tikslas – atskleisti nuteistųjų laisvės atėmimu darbo teisinio reglamentavimo LR BVK ypatumus ir sąryšį su darbo santykius reglamen-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Darbo teisės ir socialinės saugos katedros doktorantė.

tuojančiais teisės aktais: Lietuvos Respublikos darbo kodeksu (toliau – LR DK) ir kitais teisės aktais. Mokslinio tyrimo tikslą siekiama atskleisti išnagrinėjus nuteistųjų įtraukimo į darbą pagrindus ir tvarką, darbo sąlygas ir jų apmokėjimą už darbą.

Mokslinio tyrimo objektas – nuteistųjų laisvės atėmimu darbo teisinis reglamentavimas.

Metodai. Rašant straipsnį taikyti analitinis, lyginamasis, mokslinės analizės ir sisteminis metodai.

I. NUTEISTŪJŲ ĮTRAUKIMAS Į DARBĄ

Pagal LR BVK galima išskirti šias nuteistųjų darbo formas (sampratas), tai:

- 1) nuteistųjų darbas areštinėse,
- 2) laisvės atėmimo įstaigoje nuteistųjų dirbami neapmokami darbai,
- 3) laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų darbas.

Nuteistųjų įtraukimo į darbą forma priklauso nuo to, kokia bausmė paskirta asmeniui. Tie nuteistieji, kuriems paskirta bausmė – areštas, turi galimybę pasirinkti: dirbti siūlomą darbą ar ne. Be to, jiems, kaip ir laisvės atėmimu nuteistiems asmenims, už darbą mokamas darbo užmokestis.

Viena iš nuteistųjų darbo formų – nemokami darbai, reglamentuojami LR BVK 125 str. Jame teigiama, kad nuteistieji gali būti įtraukti į pataisos įstaigų ir greitųjų teritorijų tvarkymo, taip pat į nuteistųjų kultūros ir buities sąlygų gerinimo darbus nemokant jiems už darbą. Šiuo atveju nuteistasis turi pareigą dirbti.

Nuteistieji, kuriems paskirta bausmė – laisvės atėmimas, į darbą yra įtraukiami privalomai, t. y. pagal LR BVK 125 str. 1 dalį, jeigu nuteistajam darbą siūlo pataisos įstaigos administracija, jis neturi teisės atsisakyti dirbti. Taigi nuteistųjų laisvės atėmimu darbas – tai pareiga. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad nei LR BVK, nei kiti teisės aktai nenumato jokių sankcijų nuteistiesiems, kurie atsisako siūlomo darbo. Darytina išvada, kad LR BVK 125 str. 1 dalis, numatanti, kad nuteistasis privalo dirbti, jeigu jam darbą siūlo pataisos įstaigų administracija, yra tik deklaratyvi, nes jos įgyvendinimas neatsiejamas nuo nuteistojo noro ir pageidavimo dirbti.

Dažniausiai darbui, kuris siūlomas nuteistajam, atlikti reikalingos tam tikros žinios, įgūdžiai, patirtis arba atitinkama sveikatos būklė, todėl pataisos įstaigos administracija yra įpareigota siūlyti jiems tokį darbą, kuris atitiktų nuteistojo darbingumo lygį ir, kiek galima, jo turimą specialybę. Tam tikros nuteistųjų grupės, kaipantai nuteistieji neįgalūs, pensinio amžiaus ir ribotai pakaltinami asmenys, į darbą gali būti įtraukiami tik rašytinių jų sutikimu, kai yra tam neprieštaraujanti gydytojų išvada ir yra laisvų darbo vietų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad LR sveikatos apsaugos ministras 2003 m. balandžio 28 d. yra priėmęs įsakymą Nr. V-246 „Dėl nuteistųjų neįgaliųjų, pensinio amžiaus ir ribotai pakaltinamų asmenų darbingumo įvertinimo tvarkos patvirtinimo“ [8], kuriuo remiantis nustatomas kiekvieno nuteisto neįgaliojo, pensinio amžiaus ir ribotai pakaltinamo asmens

darbingumo įvertinimas. Nuteistųjų neįgaliųjų, pensinio amžiaus ir ribotai pakaltinamų asmenų darbingumas nustatomas tam, kad pataisos įstaigų administracija pasiūlytų tik tą darbą, kuris atitinka nuteistojo sveikatos lygį. Būtina paminėti, kad LR BVK numato galimybę dirbti ir asmenims, kurie atlieka bausmę laisvės atėmimo vietų gydymo įstaigose, – tokiems asmenims siūloma dirbti gydymosi darboterapijos dirbtuvėse.

Nuteistųjų darbas pagal tai, ar jis susijęs su pataisos įstaigomis, ar ne, gali būti skirstomas į:

- 1) nuteistųjų darbą pataisos įstaigoje,
- 2) nuteistųjų darbą valstybės įmonėse prie pataisos įstaigų,
- 3) nuteistųjų darbą kitose įstaigose, įmonėse ir organizacijose.

Nuteistieji, kurie dirba pataisos įstaigose, dažniausiai atlieka ūkio darbus¹. Nuteistieji gali dirbti ir valstybės įmonėje, kuri yra įsteigta prie pataisos įstaigos², kuriose dirbami įvairūs darbai: metalo ir medienos apdirbimas, baldų gamyba, duonos ir pyrago gaminių gamyba ir kt. Būtina paminėti, kad Europos kalnimo taisyklių [7] 26.9 punkte numatoma, kad kalėjimo vadovybė, savarankiškai ar bendradarbiaudama su privačiais rangovais, turi užtikrinti, kad kaliniai dirbtų įstaigoje arba už jos ribų. Pagal LR BVK nuteistieji gali dirbti ir kitose privačiose ar valstybinėse įmonėse atliekant darbus pataisos įstaigos ar valstybės įmonės prie pataisos įstaigų teritorijose arba už šių įstaigų ribų. Tuo atveju, kai nuteistieji dirba už pataisos įstaigos ar valstybės įmonės prie pataisos įstaigos ribų, jų darbas turi būti organizuotas remiantis nuteistųjų izoliavimo ir apsaugos reikalavimais.

Darbo vietų nuteistiesiems sukūrimas tiesiogiai priklauso nuo valstybės vykdomos bausmių vykdymo politikos. LR BVK 125 str. 8 dalyje įtvirtintas pagrindinis nuteistųjų darbo tikslas – išmokyti nuteistąjį gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis, taip pat tobulinti nuteistojo sugebėjimus užsidirbti pragyvenimui išėjus į laisvę [6]. Siekdama didinti nuteistųjų darbo vietų skaičių, LR Vyriausybė 2002 m. priėmė nutarimą „Dėl darbo vietų steigimo pataisos įstaigose, valstybės įmonėse prie pataisos įstaigų ir šių įmonių pastatų ir technologinių įrengimų renovacijos 2004–2006 metų programos“ [10].

Iš pateikto 1 paveikslą matyti, kad 2002 m. vidutinis nuteistųjų skaičius buvo didžiausias – 8632, o 2003–2005 m. – apie 6000 nuteistųjų. Pažymėtina, kad ir dirbančių nuteistųjų skaičius per 2002–2005 m. labai nepakito.

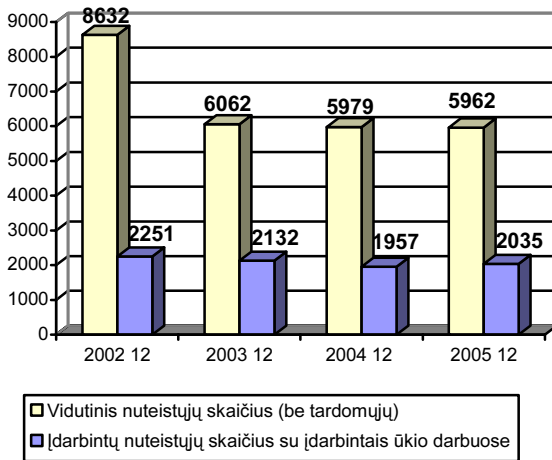
2004 m. daugiausia nuteistųjų dirbo valstybės įmonėse prie pataisos namų – 1140 iš 2296 (žr. 2 paveikslą). Kiti nuteistieji (857) dirbo pataisos įstaigose ūkio darbus. 2005 m. dirbančių valstybės įmonėse prie pataisos namų buvo 1260, o 756 dirbo ūkio darbus. Pagal LR

¹ Pvz., verda, kerpa, tvarko ir pan.

² Šiuo metu yra šios valstybės įmonės prie pataisos įstaigų: valstybės įmonė prie Panevėžio pataisos namų, valstybės įmonė prie Pravieniškių 1-ųjų pataisos namų, valstybės įmonė prie Alytaus pataisos namų, valstybės įmonė prie Marijampolės pataisos namų, valstybės įmonė prie Vilniaus 2-ųjų pataisos namų.

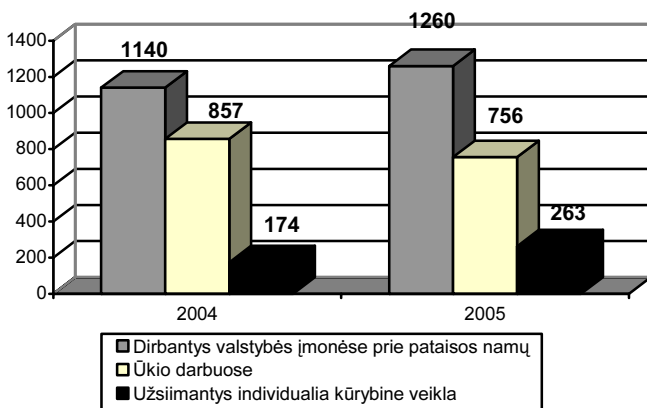
BVK 126 str. 2 dalį pataisos įstaigos direktorius turi teisę leisti nuteistiesiems individualia darbine arba kūrybine veikla užsiimti ir vietoj darbo pataisos įstaigoje. Tokių nuteistųjų 2004 m. buvo 174, o 2005 m. – 263.

1 paveikslas. Nuteistųjų įdarbinimas 2002–2005 m.

Šaltinis: <http://www.nplc.lt>.

2 paveikslas. Nuteistųjų užimtumas 2004–2005 m.

Šaltinis:

<http://www.kalejimudepartamentas.lt/?act=veik&type=meta>.

Pataisos įstaigų administracija ne tik privalo siūlyti darbą nuteistajam, kuris labiausiai atitinka jo darbingumo lygį ir turimą specialybę, bet ir neturi teisės skirti dirbti tam tikrų darbų, kurie patvirtinti LR BVK priede Nr. 2³. Neleistinų darbų sąrašo patvirtinimas – tai pataisos įstaigų administracijos apribojimas neskirti nuteistųjų

³ Laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems draudžiama dirbti: 1) dauginimo aparatais, radijo ir elektros ryšių perdavimo įrenginiais (išskyrus elektros ryšių linijų montuotoju, dalyvaujant administracijos atstovui); 2) pardavėjais, buhalteriais, kasininkais, sandėlių vedėjais; 3) medicinos srityje (išskyrus sanitarais); 4) fotografais, televizijos ir kino operatoriais; 5) lengvųjų automobilių ir motociklų vairuotojais; 6) eiti pareigas, pagal kurias nuteistiesiems būtų pavaldūs pataisos įstaigų darbuotojai; 7) pataisos įstaigos administracijos patalpose, kai jose nėra administracijos atstovo.

jų dirbti tuos darbus, kurie galėtų pažeisti nuteistųjų teises arba sukelti režimo pažeidimus.

Apibendrintai galima teigti, kad pagal LR BVK 125 str. nuteistiesiems laisvės atėmimu darbas yra pareiga, nes jie privalo dirbti, jeigu jiems darba siūlo pataisos įstaigos administracija. Tačiau LR BVK 125 str. įtvirtintos nuostatos įgyvendinimas priklauso ir nuo nuteistojo noro dirbti, kadangi LR BVK nenumatytos sankcijos už atsisakymą dirbti siūlomą darbą.

II. NUTEISTŪJŲ DARBO SĄLYGOS

Nuteistųjų darbo ir poilsio laiko pagrindinės nuostatos yra įtvirtintos Europos kalinimo taisyklėse [7] (26.15. punkte). Čia pabrėžiama, kad maksimali kalinių kasdienio ir savaitinio darbo trukmė turi būti nustatyta atsižvelgiant į vietines taisykles arba papročius, kurie reguliuoja dirbančiųjų laisvėje darbą. Lietuvoje laisvų darbininkų darbo laiką reglamentuoja LR DK [11]. Jame numatoma, kad jų darbo dienos trukmė negali viršyti 8 valandas per dieną. Tokia pati nuostata įtvirtinta ir LR BVK. Pažymėtina, kad Europos kalinimo taisyklės numato ir minimalų savaitinio poilsio reikalavimą – bent vieną poilsio dieną per savaitę, tačiau Lietuvoje nuteistiesiems suteikiamos net dvi poilsio dienos ir yra numatytas draudimas skirti dirbti nuteistuosius švenčių ir poilsio dienomis, išskyrus darbo įstatymuose numatytus atvejus. Pagal LR DK 162 str. 2 dalį švenčių ir poilsio dienomis galima dirbti tik darbus, kurių sustabdyti negalima dėl techninių gamybos sąlygų (nepertraukiamai veikiančios įmonės, organizacijos), taip pat galima dirbti darbus, kurie būtini gyventojams aptarnauti, bei neatidėliotinus remonto ir krovos darbus. Tuo atveju, kai nuteistajam reikia dirbti švenčių ar poilsio dienomis, jos kompensuojamos suteikiant poilsį kitomis dienomis arba tos dienos pridamos nuteistajam prie atostogų⁴.

LR BVK komentare [9, p. 365] aiškinama, kad „laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų **darbo sąlygas**, pvz., darbo dienos trukmę (įskaitant poilsio ir švenčių dienas), darbuotojų saugą bei jų sveikatos apsaugą ir t. t., iš esmės reguliuoja darbo įstatymai, o BVK numato tik kai kuriuos ypatumus“. Straipsnio autorės nuomone, yra priešingai – nuteistųjų darbo sąlygas reguliuoja iš esmės LR BVK, ir tik tam tikri atvejai, įvardyti LR BVK, yra reglamentuojami darbo įstatymų (bendrosios ir specialiosios normos konkurencija). Todėl negalima teigti, kad nuteistųjų darbo sąlygas iš esmės reglamentuoja darbo įstatymai, jei į juos nėra nuorodų LR BVK.

Ypač svarbu atkreipti dėmesį, jog LR DK nuostatų taikymas nuteistųjų darbui priklauso ir nuo to, kokioje pataisos įstaigoje nuteistasis atlieka bausmę ir kartu dirba. Pagal LR BVK 62 str. pataisos įstaigų rūšys yra: pataisos namai, nepilnamečių pataisos namai, atviros kolonijos ir kalėjimai. LR BVK išskiria dviejose pataisos įstaigose dirbančius nuteistuosius, kuriems darbo ir po-

⁴ Pagal LR BVK 130 str. nuteistieji (atvirose kolonijose, nepilnamečių pataisos namuose, pataisos namuose lengvosios ir paprastosios grupių laikymo sąlygomis) turi teisę į nemokamas 14 dienų atostogas per vienerius metus.

ilsio laikas nustatomas bendrais pagrindais pagal LR įstatymus – tai nuteistieji, dirbantys atvirose kolonijose ir nepilnamečių pataisos namuose, bei visose pataisos įstaigose esantys nuteistieji neįgalieji. Šiems nuteistiesiems, jeigu jie dirba, kaip jau buvo minėta, taikomi LR įstatymai, reglamentuojantys darbo ir poilsio laiką, t. y. Darbo kodeksas, tuo tarpu asmenims, kurie atlieka bausmę kitose pataisos įstaigose, darbo ir poilsio laikas reglamentuojamas tik LR BVK. Jei, pavyzdžiui, atvirose kolonijose nuteistasis pagal LR DK 159 str. turi teisę į papildomas ir specialias pertraukas kaip į vieną iš poilsio rūšių, o nuteistasis, dirbdamas pataisos namuose, tokios teisės neturi, nes LR BVK 128 str. nėra nuorodos į darbo įstatymus. Todėl, autorės nuomone, būtina keisti LR BVK siekiant kuo tiksliau ir aiškiau sureguliuoti nuteistųjų laisvės atėmimu darbo sąlygas.

Pažymėtina, kad jei LR BVK nenustatytas nuteistųjų darbas ne visą darbo laiką ir nėra nuorodos į darbo įstatymus, tai galima būtų daryti išvadą, kad nuteistieji gali dirbti tik visą darbo laiką, tačiau LR BVK 128 str. 1 dalyje numatyta, jog nuteistiesiems yra nustatoma ne ilgesnė kaip 8 valandų darbo diena. Nuteistiesiems yra nustatytas tik maksimalus darbo valandų skaičius, todėl galima daryti išvadą, jog trumpesnis darbo laikas yra galimas. Tokią išvadą galima pagrįsti ir Seimo kontrolinės Elvyros Baltutytės pažyma „Dėl nuteistųjų darbo apmokėjimo“ [12], kurioje kalbama apie nuteistojo įdarbinimą pataisos namuose puse etato. Be to, LR Vyriausybės 2002 m. vasario 13 d. nutarimo Nr. 228 „Dėl nuteistųjų laisvės atėmimu darbo apmokėjimo tvarkos patvirtinimo“ 22. punkte [15] numatyta, kad įstaigos ar-

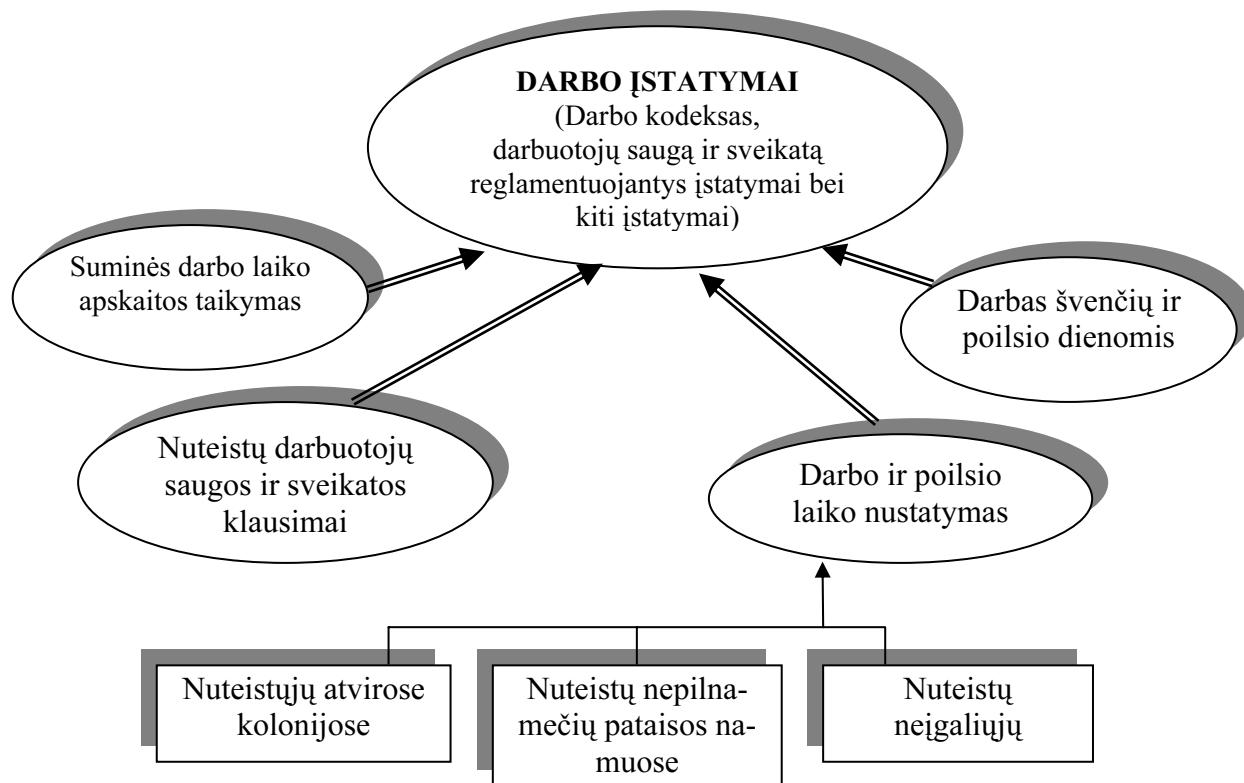
ba įmonės administracija, neturėdama pakankamai darbo vietų nuteistiesiems įdarbinti, gali nustatyti ne visos darbo dienos ir ne visos darbo savaitės trukmę.

Nustatyti nuteistųjų laisvės atėmimu darbo dienos pradžios ir pabaigos laiką – įstaigos, kurioje atliekama laisvės atėmimo bausmė, direktoriaus prerogatyva. Svarbu paminėti, kad taip pat yra sureguliuotas ir laisvėje dirbančių asmenų darbo dienos pradžios ir pabaigos laiko nustatymas. LR DK 147 str. 1 dalis numato, kad kasdienio darbo (pamainos) pradžia ir pabaiga nustatoma pagal įmonės, įstaigos, organizacijos darbo tvarkos taisykles, kurios dažniausiai yra tvirtinamos direktoriaus įsakymu.

Suminės darbo laiko apskaitos taikymas taip pat būdingas nuteistųjų laisvės atėmimu darbu. Atsižvelgiant į darbo pobūdį įmonėse, atskiruose cechuose, baruose, darbuose, kuriuose veikla nepertraukiama ar kur yra pertraukiamasis darbo dienos (pamainos) režimas, bei darbuose, kur dėl techninių gamybos sąlygų negalima laikytis nuteistiesiems nustatytos kasdieninės ar kas savaitinės darbo trukmės, gali būti taikoma suminė darbo laiko apskaita, reglamentuota LR DK 149 str.

Nuteistųjų darbo saugos ir sveikatos klausimas yra reglamentuotas tiek Europos kalnimo taisyklėse, tiek ir LR BVK. Europos kalnimo taisyklių 26.13. punktas numato, kad priemonės, užtikrinančios kalinių sveikatą ir saugumą, turi juos pakankamai apsaugoti ir neturėtų būti mažesnės negu tos, kurios yra taikomos dirbantiesiems laisvėje.

1 schema. Nuteistųjų darbo klausimų reglamentavimas darbo įstatymuose

LR BVK 128 str. 5 d. yra numatyta, kad šiuos klausimus, neatsižvelgiant į tai, kokioje įstaigoje atliekama laisvės atėmimo bausmė, apibrėžia darbuotojų sauga ir sveikatą reglamentuojantys teisės aktai: LR DK VIII skyriaus nuostatos, Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas [13], Potencialiai pavojingų įrenginių priežiūros įstatymo pakeitimo įstatymas [14] bei kiti teisės aktai⁵.

Apibendrinant galima teigti, kad visų dirbančių nuteistų laisvės atėmimu asmenų suminė darbo laiko apskaita, darbas švenčių ir poilsio dienomis, nuteistųjų saugos ir sveikatos klausimai reglamentuojami LR DK. LR DK reglamentuojamas tik tų nuteistųjų, kurie bausmę atlieka atvirose kolonijose, nuteistų nepilnamečių pataisos namuose, bei visų nuteistų neįgaliųjų darbo laikas (žr. 1 schemą). Visi kiti su darbu susiję klausimai reglamentuojami LR BVK.

III. NUTEISTŪJŲ DARBO APMOKĖJIMAS

Europos kalinimo taisyklės [8, 26.10 punktas] numato, kad visais atvejais turi būti teisingai atlyginama už kalinių darbą.

Nuteistųjų laisvės atėmimu darbo apmokėjimą reglamentuoja tiek LR BVK, tiek ir kiti teisės aktai. Lietuvoje, siekiant įgyvendinti Europos kalinimo taisyklių nuostatas, LR Vyriausybė 2002 m. vasario 13 d. priėmė nutarimą Nr. 228 „Dėl nuteistųjų laisvės atėmimu darbo apmokėjimo tvarkos patvirtinimo“ [15].

Nuteistųjų darbas apmokamas pagal:

1. **Valandinį tarifinį atlygį** (koeficientas nuo minimalaus valandinio atlyginio), kuris mokamas nuteistiesiems laisvės atėmimu asmenims pagal:

- a) atlikto darbo kiekį ir kokybę,
- b) pagal dirbtą laiką.

2. **Mėnesinę algą** (koeficientas nuo minimalios mėnesinės algos), kai mokama nuteistiesiems laisvės atėmimu asmenims esant nuolatiniam konkrečios apimties ilgalaikiams nenormuotiems darbams.

Išskiriamos dvi darbo apmokėjimo sistemos – **vienetinė ir laikinė**. Laikinis darbo apmokėjimas įstaigose ir įmonėse įdarbintiems nuteistiesiems taikomas dirbant nenormuojamus darbus, kai sunku tiksliai apskaičiuoti, kiek atlikta darbo. Tiems nuteistiesiems, kurie atlieka gamybos technologinių procesų darbus, paprastai yra taikoma vienetinė darbo apmokėjimo sistema pagal darbo normas, kurias nustato įstaigos ar įmonės administracija.

Pažymėtina, kad kaip ir pagal LR DK 196 str. (mokėjimas už ne visą darbo laiką), atskirų grupių nuteistiesiems asmenims, dirbantiems ne visą darbo laiką, darbas apmokamas proporcingai dirbtam laikui arba pagal atliktą darbą.

Tais atvejais, kai nuteistieji laisvės atėmimu dirba viršvalandžius, jiems už tai turi būti mokama pusantro jam nustatyto valandinio tarifinio atlygio (mėnesinės algos), o esant vienetiniam apmokėjimui prie darbo užmokesčio sumos papildomai mokama 50 proc. valandinio tarifinio atlygio. Be to, už darbą naktį (nuo 10 valandos vakaro iki 6 valandos ryto) nuteistiesiems papildomai mokama pusantro jiems nustatyto valandinio tarifinio atlygio (mėnesinės algos).

Nuteistųjų pajamas, susijusias su dirbtu darbu, galima skirstyti į:

- 1) darbo užmokestį už darbą pagal jo kiekį ir kokybę, pagal dirbtą laiką ar už nuolatinį darbą,
- 2) premijas,
- 3) priedus.

Premijų skyrimo tikslas priklauso nuo to, kur: valstybės įmonėse prie pataisos įstaigų ar pataisos darbų įstaigose, nuteistasis dirba. Siekdama labiau suinteresuoti nuteistuosius darbo rezultatais, valstybės įmonė prie pataisos įstaigų turi teisę juos premijuoti iš darbo apmokėjimui skirtų lėšų ar likutinio pelno [15].

Pataisos darbų įstaiga už labai gerai atliktas vienkartinės ypač svarbias užduotis arba už labai gerą darbą kartą per vienerius darbo metus nuteistuosius gali paskatinti pinigine premija iš biudžetinėje sąmatoje darbo apmokėjimui skirtų lėšų. Premijų skyrimo tvarką nustato įmonės ar įstaigos administracija.

Priedas dirbančiam nuteistajam valstybės įmonėje prie pataisos įstaigos ar pataisos darbų įstaigoje gali būti skiriamas už papildomą svarbių ar sunkių užduočių vykdymą konkrečiam terminui neviršijant 20 procentų valandinio tarifinio atlygio ar mėnesinės algos dydžio.

Laisvėje dirbantys asmenys savo uždirbtomis pajamomis gali disponuoti laisvai, tuo tarpu nuteistieji laisvės atėmimu asmenys, dirbantys ir gaunantys darbo užmokestį, visu savo darbo užmokesčiu disponuoti laisvai negali.

1 lentelė. Nuteistųjų darbo pajamų disponavimo ribojimas atsižvelgiant į pataisos įstaigos rūšį

Pataisos įstaiga, kurioje nuteistasis dirba	Į asmeninę sąskaitą įrašoma nepaisant visų išskaitų procentais nuo darbo užmokesčio	Specialios sąlygos
Pataisos namai	20	tik nuteistiesiems, kurie atlieka bausmę lengvosios bei paprastosios grupių laikymo sąlygomis
Kalėjimai	20	paprastosios grupės laikymo sąlygomis
Nepilnamečių pataisos namai	50	-
Atviros kolonijos	50	-

⁵ Pvz., Kalėjų departamento prie Teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas „Dėl Laisvės atėmimu nuteistų asmenų, valdančių potencialiai pavojingus įrenginius, mokymo ir atestavimo darbuotojų saugos ir sveikatos klausimais nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003. Nr. 50-2251.

Pažymėtina, kad dalis pajamų, kurias nuteistasis gauna kaip darbo užmokestį, pervedamos į asmeninę nuteistojo sąskaitą dėl to, kad jis stropiai dirbo. Darbo užmokesčio dalis, pervedama į nuteistojo sąskaitą, priklauso nuo to, kokiose patalpose įstaigose nuteistasis atlieka bausmę ir dirba, bei nuo to, ar nuteistasis yra neįgalus, ar ne (žr. 1 lentelę).

Į asmeninę nuteistųjų I ir II grupių neįgaliųjų bei ribotai pakaltinamų asmenų sąskaitą turi būti įrašoma ne mažiau 30 proc. jiems per mėnesį priskaičiuoto darbo užmokesčio.

Pažymėtina, kad 4 lentelėje nurodytomis pajamomis nuteistasis gali naudotis laisvai atlikdamas laisvės atėmimo bausmę.

Pagal LR BVK 132 str. iš nuteistojo darbo užmokesčio yra daromos šios išskaitos:

1) **alimentai nepilnamečiams vaikams**, kurie yra skaičiuojami nuo visos nuteistojo uždirbtos sumos bei visų kitų pajamų rūšių;

2) **išskaitos į socialinės paramos nuteistiesiems fondą** (šios išskaitos nedaromos iš darbo užmokesčio dalies, priskaičiuotos už nustatytą išdirbio normų viršijimą, ir premijų). Atvirose kolonijose – dešimt procentų, patalpose namuose, gydymo-patalpose namuose bei kalėjimuose – dvidešimt penki procentai, nepilnamečių patalpos namuose – dvidešimt procentų iš bendros darbo užmokesčio sumos;

3) **išskaitos į nuteistojo neliečiamąją asmeninės sąskaitos dalį**. Iš bendros darbo užmokesčio sumos, išskyrus atviras kolonijas, atskaitomi 5 proc. į nuteistojo neliečiamąją asmeninės sąskaitos dalį, kurios naudoti nuteistasis neturi teisės. Atliekantis bausmę nuteistasis patalpos įstaigos direktoriaus leidimu ypatingais atvejais gali panaudoti pinigus, turimus neliečiamojoje asmeninės sąskaitos dalyje. Likusi šioje sąskaitoje pinigų suma nuteistajam išduodama tik paleidžiant iš patalpos įstaigos;

4) **išskaitos pagal vykdomuosius raštus ir kitus vykdomuosius dokumentus Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka** iš likusios uždirbtos sumos atlikus anksčiau minėtas išskaitas.

Apibendrintai galima teigti, kad nuteistasis, atlikdamas laisvės atėmimo bausmę, gali naudotis laisvai tik tam tikra procentine darbo užmokesčio dalimi, o ji, kaip jau minėta, priklauso nuo tam tikrų sąlygų: patalpos įstaigos, kurioje atliekama laisvės atėmimo bausmė, rūšies, stropaus darbo, išskaitų dydžio, sveikatos būklės ir kitų. Visi nuteistieji, kurie atlikdami bausmę dirbo, išeidami į laisvę pasiima ir neliečiamąją asmeninę sąskaitos dalį.

IŠVADOS

1. LR Konstitucija deklaruoja visiems žmonėms galimybę laisvai pasirinkti darbą. Tačiau išanalizavus LR Konstitucijos 48 str. bei tarptautinius aktus: TDO konvenciją Nr. 105 „Dėl priverstinio darbo panaikinimo“, Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, kuriuose numatoma, kad nuteistųjų darbas

nėra laikomas priverčiamuoju ar priverstiniu, galima daryti išvadą, jog darbas gali būti ne tik žmogaus teisė, bet ir pareiga.

2. Išanalizavus LR BVK galima išskirti šias nuteistųjų darbo formas (sampratas), tai – nuteistųjų darbas areštinėse, laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų darbas bei laisvės atėmimo vietose atliekami nuteistųjų nemokami darbai. Nuo šių darbo formų tiesiogiai priklauso, ar darbas yra nuteistųjų teisė, ar pareiga. Nuteistieji, atliekantys bausmę areštinėse, gali pasirinkti – dirbti siūlomą darbą ar atsisakyti jį dirbti. Laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji „privalo“ (pagal LR BVK 125 str. 1 d.) dirbti, todėl galima daryti išvadą, kad nuteistieji laisvės atėmimu turi pareigą dirbti, tačiau LR BVK nenumato jokios sankcijos už šios pareigos nevykdymą. Todėl nuteistojo laisvės atėmimu pareiga dirbti yra neatsiejamai susijusi su nuteistojo noru ir pageidavimu dirbti.

3. Visų dirbančių nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų suminė darbo laiko apskaita, darbas švenčių ir poilsio dienomis, nuteistųjų saugos ir sveikatos klausimai reglamentuojami LR DK. Šio kodekso nuostatų taikymas nuteistųjų darbui priklauso ir nuo to, kokioje patalpose įstaigoje nuteistasis atlieka bausmę ir kartu dirba. LR DK reglamentuojamas darbo laikas tik tų nuteistųjų, kurie bausmę atlieka atvirose kolonijose, nuteistųjų nepilnamečių patalpos namuose bei visų nuteistųjų neįgaliųjų. Tuo tarpu asmenų, kurie bausmę atlieka kitose patalpose įstaigose, darbo ir poilsio laikas reglamentuojamas tik LR BVK. Dėl šios LR BVK reglamentavimo ypatybės gali kilti tam tikrų keblumų. Atvirose kolonijose nuteistasis pagal LR DK 159 str. turi teisę į papildomas ir specialias pertraukas kaip į vieną iš poilsio rūšių, o nuteistasis, dirbdamas patalpos namuose, tokios teisės neturi, nes LR BVK 128 str. nėra nuorodos į darbo įstatymus. Todėl, autorės nuomone, būtina keisti LR BVK siekiant kuo tiksliau ir aiškiau suregulmentuoti nuteistųjų laisvės atėmimu ir atliekančių bausmę skirtingose laisvės atėmimo įstaigose darbo sąlygas. Visi kiti su darbu susiję klausimai reglamentuojami LR BVK.

4. Nuteistųjų laisvės atėmimu darbo apmokėjimą reglamentuoja tiek LR BVK, tiek ir poįstatyminiai teisės aktai. Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų darbo užmokestis mokamas taikant valandinį tarifinį atlygį arba minimalią mėnesinę algą (t. y. koeficientas nuo minimalaus valandinio atlygio ar minimalios mėnesinės algos). Išskiriamos dvi darbo apmokėjimo sistemos – **vienetinė ir laikinė**.

5. Nuteistasis, atlikdamas laisvės atėmimo bausmę, gali laisvai naudotis tik tam tikra procentine darbo užmokesčiu dalimi, kuri, kaip jau minėta, priklauso nuo tam tikrų sąlygų: patalpos įstaigos, kurioje atliekama laisvės atėmimo bausmė, rūšies, stropaus darbo, išskaitų dydžio, sveikatos būklės ir kitų. Visi nuteistieji, kurie atlikdami bausmę dirbo, išeidami į laisvę pasiima ir neliečiamąją asmeninės sąskaitos dalį.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992. Nr. 33-1014
2. Europos socialinė chartija // Valstybės žinios. 2001. Nr. 49-1704.
3. TDO konvencija Nr. 29 „Dėl priverstinio ir privalomojo darbo“ // Valstybės žinios. 1996. Nr. 27-648.
4. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 77-3288.
5. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995. Nr. 40-987.
6. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 73-3084.
7. Europos kalinių taisyklės (2006 m. sausio 11 d.) // http://www.kdmc.lt/teises_aktai.htm.
8. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. balandžio 28 d. Nr. V-246 „Dėl nuteistųjų invalidų, pensinio amžiaus ir ribotai pakaltinamų asmenų darbinimo įvertinimo tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003. Nr. 43-1984.
9. Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso komentaras. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 10 d. nutarimas Nr. 1921 „Dėl darbo vietų steigimo pataisos įstaigose, valstybės įmonėse prie pataisos įstaigų ir šių įmonių pastatų ir technologinių įrengimų renovacijos 2004–2006 metų programos“ // Valstybės žinios. 2002. Nr. 118-5303.
11. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 64-2569.
12. Seimo kontrolierės pažyma Nr. 4D-2004-02-134 „Dėl nuteistųjų darbo užmokesčio“ // <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=39&str=10295>.
13. Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas // Valstybės žinios. 2003. Nr. 70-3170.
14. Lietuvos Respublikos potencialiai pavojingų įrenginių priežiūros įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 89-2742.
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. vasario 13 d. nutarimas Nr. 228 „Dėl nuteistųjų laisvės atėmimu darbo apmokėjimo tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002. Nr. 17-675.

LEGAL REGULATION OF LABOUR OF PERSONS SENTENCED TO DEPRIVATION OF LIBERTY

Agnė Razgūnienė *

Mykolas Romeris University

Summary

The Constitution of the Republic of Lithuania declares the right of every person to select the work. Though the analysis of the Article 48 of the Constitution and international documents – ILO Convention No. 29 concerning Forced or Compulsory Labour, Covenant on Civil and Political Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms – saying the labour of convicted people is

not forced or compulsory brings us to conclusion that work can be both the right and the obligation.

Analysis of Criminal Punishment Code (CPC) of the Republic of Lithuania allows us to distinguish four forms (definitions) of convicted persons' labour: labour at the arrest places, labour of persons sentenced to deprivation of liberty, unpaid labour of persons sentenced to deprivation. Whether the labour is the right or an obligation, depends on these forms of labour. Convicted people carrying out their custodial penalty may choose whether to work or refuse the particular job. Persons sentenced to deprivation of liberty "must" work (Art. 125 CPC), so the conclusion could be made that they have an obligation to work although the CPC doesn't set up the proper sanction for failure to perform this obligation. Consequently this obligation of convicted person is closely connected to his wish and willingness to work.

Labour Code of the Republic of Lithuania regulates these questions of labour of persons sentenced to deprivation of liberty: application of summary recording of working time, health and safety at work, work on rest time and holidays.

The application of Labour Code rules also depends on the correctional institutions the convicted person is serving the sentence and working. Work time and rest time are directed by Labour Code solely for actively working convicted persons serving their penalty in the open colony, juvenile penitentiary and working sentenced people with disabilities. While work time and rest time of people serving their sentences in other correctional institutions are regulated exceptionally by CPC. This peculiarity may rise up some difficulties: convicted person in the open colony has the right to additional and special breaks as one of rest time guarantees according to the Art. 159 of Labour Code while the convicted working at the penitentiary has not, as the CPC makes no reference to labour laws. The author believes it's necessary to make amendments of CPC for more precise and express regulation of labour conditions of people convicted to deprivation of liberty and serving penalties in different custodial institutions.

Remuneration for work of those convicted to deprivation of liberty is established by CPC and other legal acts. Hourly pay on the rate basis tariffs and minimum monthly wage are laid down for purposes of remuneration for work.

While serving the sentence convicted person may make use only of particular percentage of his wages this part being limited by type of correctional institution, efficient work, amount of deduction, health condition etc.

Keywords: the right to work, forced labour, compulsory labour, labour of sentenced people, work conditions, work payment.

* Doctoral Candidate of Department of Labour Law and Social Security of Law Faculty of Mykolas Romeris University.